

УДК 339.564: 338.432

О. В. Лазарева,
д. е. н., доцент кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
К. В. Вакар,
"Школа молодого вченого", факультет економічних наук,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.3

РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

O. Lazarieva,
Dr. Sci. (Econ), As. Prof. of management the landed resources department,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
K. Vakar,
"School of the Young Scientist", faculty of Economic Sciences,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF EXPORT POTENTIAL AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE IN GLOBALIZATION CONDITIONS

Метою дослідження є визначення пріоритетних ринків реалізації експортного потенціалу аграрного сектора України в кризових умовах сьогодення. У статті окреслено сучасні проблеми розвитку експортного потенціалу аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації. Проаналізовано основні позитивні та негативні риси історичного розвитку аграрного сектора країни в контексті процесу глобалізації. Розглянуті чинники, що перешкоджають збільшенню виробництва та нарощуванню експорту, і позитивні чинники, що сприятимуть диверсифікації експорту сільськогосподарських товарів, піднесенню виробництва на новий рівень. Узагальнено, чому саме зовнішньоекономічне співробітництво з країнами Перської затоки є такими багатообіцяючим. Сформульовано перспективи розвитку аграрного сектора національної економіки та його експортного потенціалу за умови тісної співпраці з країнами Перської затоки.

The purpose of the article is to determine the prospects of developing the export potential of the agrarian sector of the national economy taking into account the existing risks and possible options of state policy in crisis conditions and in the conditions of globalization. The article outlines the current problems of the export potential of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of globalization. The main positive and negative features of the historical development of the country's agrarian sector in the context of the globalization process are analyzed. Positive include fertile black earths, the predominance of favorable natural, climatic conditions and availability of resource potential, and there are rarely sudden changes in temperature, which would negatively affect the yield, favorable geographical location, as well as high availability of water resources. However, no matter how fertile our land, failure to crop rotation, the introduction of insufficient organic fertilizers, and uncontrolled reduction of ground water levels will lead to erosion, pollution and degradation of soils.

Considered factors hindering the growth of production and export growth, and positive factors that will promote the diversification of exports of agricultural products, increase production to a new level. It is generalized why foreign economic cooperation with the Gulf states is so promising. The oil sector in the Persian Gulf is well developed in the fields of exploration, extraction, refining and infrastructure development, and since Ukraine is one of the countries with

a scarce energy balance, technological cooperation with these countries would open up great opportunities for us. Today, this region is actively developing, increasing the number of people, and accordingly, the demand for quality food is growing. The Arabian Gulf countries are among the largest sources of free capital in the world. The prospects of development of the agrarian sector of the national economy and its export potential are formulated, provided that it is in close cooperation with the countries of the Gulf States.

Ключові слова: аграрний сектор, країни Перської затоки, експортний потенціал, диверсифікація ринків.

Key words: agrarian sector, Gulf States, export potential, diversification of markets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор є одним із найбільш важливих галузей національної економіки країни, що містить у собі різні види економічної діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції, а також доставки їх до кінцевого споживача. Світова економіка набуває цілісного характеру, стає функціонально та інституційно-структурованою багаторівневою системою і все це завдяки процесу глобалізації. Основним завданням глобалізації є забезпечення функціонування національної економіки та подальший її розвиток.

Сьогодні для України умовою розвитку світового господарства є розширення та зміцнення зовнішньоекономічних і зовнішньоторговельних зв'язків, насамперед з тими країнами, які є найменш вивченими українськими виробниками, але водночас могли б відіграти значну роль у реалізації експортного потенціалу країни та її аграрного сектора. Саме до таких країн належать ті, що входять до Ради співробітництва арабських держави Перської затоки, а саме: Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати.

На сьогодні відносини між нашою країною та державами Перської затоки характеризуються позитивним сальдо, а експорт суттєво перевищує імпорт. Головними факторами успіху в умовах глобалізації може стати перебудова структури зовнішньоекономічного потенціалу з стратегічним націлюванням на експорт конкурентоспроможної агропродовольчої

продукції та визначення перспективного ринку збуту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальні питання становлення глобальної моделі розвитку та зовнішньоекономічних відносин, впливу глобалізації економіки на структуру та перетворення ринкових відносин, визначення положення, перспектив і шляхів адаптації України до цих процесів вивчаються такими відомими вченими, як вчені Абу-мұфрех М. [1], Волович О.О. [2], Коміренко В. І. [3], Кундицький О.О. [4], Сайкевич М.І., Сайкевич О.Д. [5]. Проте, незважаючи на чималу кількість наукових праць та їх вагому практичну значимість, дослідження зовнішньоекономічної діяльності і раціоналізації економічних відносин між Україною та державами Перської затоки є актуальними та потребують подальшого вдосконалення.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення перспектив розвитку експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки з урахуванням наявних ризиків і можливих варіантів державної політики в кризових умовах та в умовах глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні Україна займає одну з провідних ланок з виробництва сільськогосподарської продукції у світі. Зокрема у 2015 році

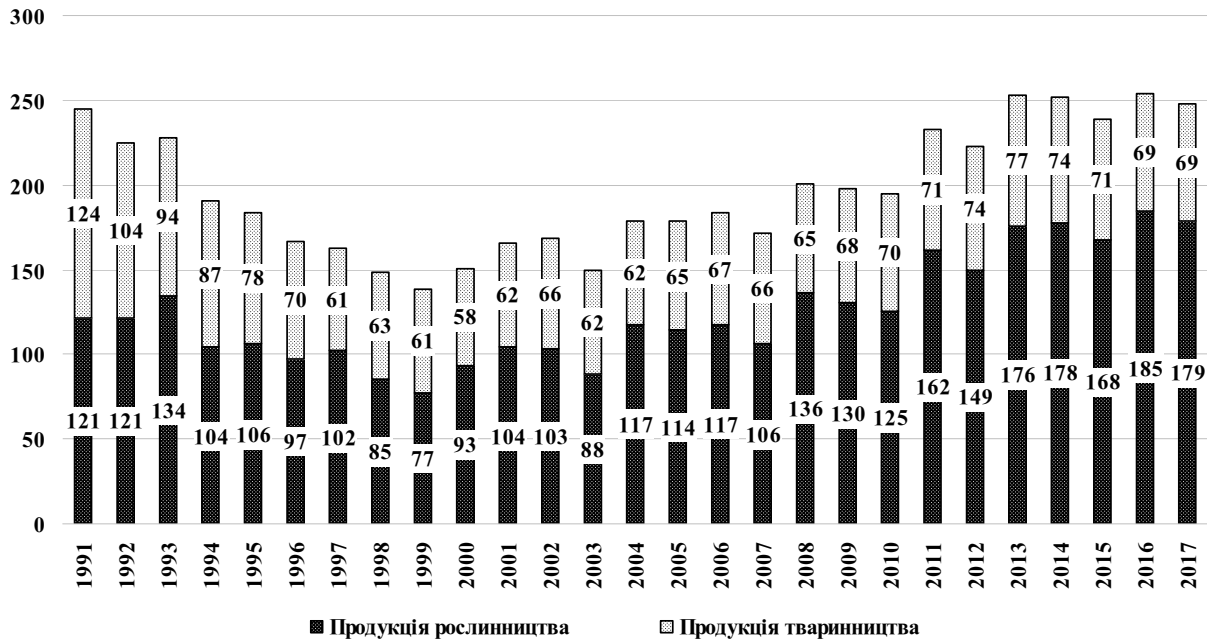

Рис. 1. Динаміка валової продукції сільського господарства України (в постійних цінах 2010 року), млрд грн

Джерело: Державна служба статистики України [7].

Україна була першою в світі з виробництва соняшнику і соняшникової олії, третьою — з ячменю, четвертою — з горіхів та меду та інші ключові місця. Експортний потенціал аграрного виробництва країни дає можливість виробляти таку кількість товарів, яка буде конкурентоспроможною на зовнішньому ринку і сприятиме економічному зростанню держави. Статистика останніх років аграрного сектора економіки України показує позитивну динаміку, таким чином збільшуються обсяги виробництва сільськогосподарської продукції.

В умовах кризи можуть проявлятися як сильні та слабкі сторони економіки країни, і саме світова продовольча криза, зростання світових цін на ринку та девальвація гривні сприяли підвищенню конкурентоспроможності українських товарів. Зокрема було змінено як і правове, економічне та й інформаційне середовище функціонування підприємств аграрного сектору економіки України. За умов реалізації експортного потенціалу можливо зробити стабільною економіку країни та закласти підґрунтя для розвитку інших секторів шляхом міжсекторального узгодження. Завдяки нарощуванню і реалізації експортного потенціалу експортний виторг забезпечує господарську систему, і чим більша потреба, які здатен забезпечити експортний виторг, тим будуть більші обсяги ресурсів спрямовані господарською системою на здійснення експорту. Таким чином, можливості такого експорту, направленість та інтенсивність заходів управління експортним

потенціалом будуть визначатися крізь призму цілей, заради яких необхідні валютні надходження [5].

Результатами теоретичних досліджень вчених є визначення експортного потенціалу аграрного сектора як реальної здатності економічного суб'єкта виробляти агропродовольчі товари чи послуги, які б могли стати конкурентоспроможними на ринку, при цьому використовуючи як власні, так і запозичені ресурси та в результаті реалізуватися на потенційних зовнішньоекономічних ринках, не завдаючи шкоди вітчизняному ринку. Приймаючи до уваги все це експортний потенціал аграрної сфери України ґрунтується на: 1) забезпеченні 33 млн гектарів орних земель — це найбільший показник в Європі; 2) 33 % світового чорнозему; 3) агропромисловий комплекс забезпечує близько 14 % обсягу ВВП України; 4) наявності професійної робочої сили; 5) сприятливому клімату та наявності природно-ресурсного потенціалу; 6) широкій диверсифікації експорту (наприклад, експорт зерна до 90 країн світу) та ін [6].

Проведений аналіз динаміки товарної структури дозволяє визначити, що найбільшу частину експорту аграрного сектора протягом вже багатьох років складає рослинництво (рис. 1).

Перевагами для розвитку експортного потенціалу аграрного сектора України з політичної точки зору є підписання Угоди про асоційоване членство в ЄС та меморандум про взає-

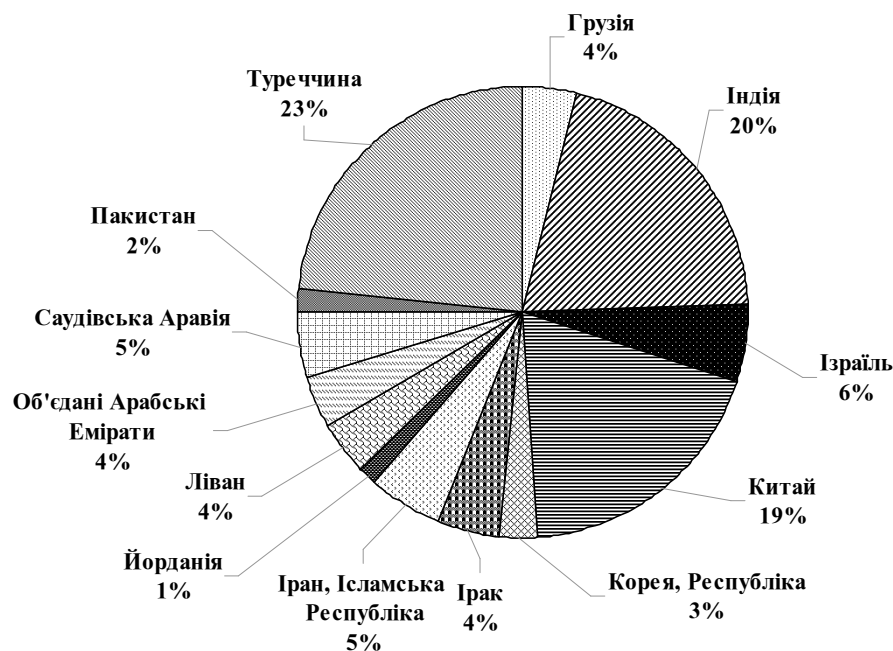

Рис. 2. Географічна структура експорту товарів сільського господарства України в країни Азії в 2017 р., %

Джерело: Київський міжнародний економічний форум [8].

морозуміння щодо Діалогу з аграрних питань між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Генеральним Директором Європейської Комісії "Сільське господарство та розвиток сільської місцевості" та подовження останнім преференцій до 2016 року, проте існує чимало й негативних факторів впливу: це нестабільна політична ситуація в країні, військова інтервенція з боку Російської Федерації та знову введення військового стану, відсутність достатнього рівня наукового обґрунтування економічних реформ, що перешкоджає процесу їх реалізації [6].

Переважання експорту над імпортом в аграрному секторі України у декілька разів, експорт зерна здійснюється більш ніж у 90 країн світу, також введення фіксованого сільськогосподарського податку безсумнівно є плюсами з економічної точки зору, проте основне число експортованого товару — це сировина, мало-ефективна система логістики і зберігання врожаїв, низький рівень державної підтримки, відсутність дієвих механізмів страхування інвестиційних ризиків і інше — все це потребує вдосконалення. Чимала державна підтримка США та ЄС своїх національних товаровиробників також не допомагає конкурентоспроможності української аграрної продукції на світовому ринку, а негативний інвестиційний імідж України стримує розвиток виробництва.

У соціальній сфері існує загроза розвитку великих агрохолдингів, що може збільшити

ризик безробіття селян, беручи до уваги, що середня заробітна платня у галузі сільського господарства є однією з найнижчих. А оскільки понад 14 мільйонів українців — це жителі сільської місцевості, імідж професії аграріїв зростає і більш ніж 3,6 млн населення зайняті в сільськогосподарському виробництві.

У технологічній сфері негативними аспектами є відсутність законодавчої бази, що регулює генну інженерію, технологічна відсталість більшості підприємств, використання застарілого та малоефективного обладнання та переважання екстенсивного способу виробництва, що приводить до низької ефективності та навіть деградації в галузі аграрного сектора. Проте безперечним плюсом є зростання інтересу виробників у екологічно чистій сільськогосподарській продукції, починає набирати оберти продукція, вирощена за принципом органічного землеробства та імпорту інноваційної техніки та технологій, що знижують собівартість.

Серед важливих кроків в розвитку законодавчої бази стали Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, Стратегії розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року, Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013—2018 роки тощо, що сприяли підвищенню експортного потенціалу країни. 1 січня 2016 року Європейський Союз і Україна розпочали застосування положень поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі. Це є

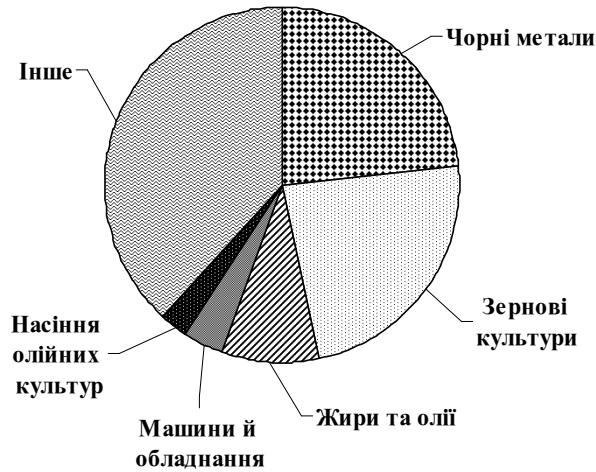

Рис. 3. Структура товарного експорту з України до РСАДПЗ у 2016 році

Джерело: Київський міжнародний економічний форум [8].

значним кроком для розвитку аграрної сфери, таким чином, почали відкриватися перспективи подальшого освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, поліпшення рівня якості, характеристик екологічності та безпечності української продукції аграрної галузі, вдосконалення стану продовольчої безпеки держави. За даними митної статистики, в Україні у 2017 році обсяг зовнішньоекономічної торгівлі аграрною продукцією склав 22,2 млрд доларів США, що зріс в порівнянні з попереднім роком на 14%. При цьому обсяги імпорту збільшилися на 10% до 4,3 млрд дол. США, експорту — на 15% до 17,9 млрд дол. США та перевищили імпорт у 4 рази. Але, не зважаючи на це, існують і негативні фактори, як-от: хитка нестабільна законодавча база та незавершеність земельної ре-

форми, низький рівень правового та судового захисту прав інвесторів, недостатній розвиток національних систем сертифікації контролю якості експортної продукції, все це в разі зменшує приплив в країну капіталу для розвитку подальшого виробництва та підвищення його ефективності [6].

Сфера навколишнього середовища надзвичайно сприятлива для розвитку сільського господарства, оскільки країна багата родючими чорноземами, переважають сприятливі природно-кліматичні умови, рідко виникають раптові перепади температур, що б негативно позначилося на урожаї, вигідне географічне положення, а також висока забезпеченість водними ресурсами. Близько 70% території України займають сільськогосподарські угіддя, а

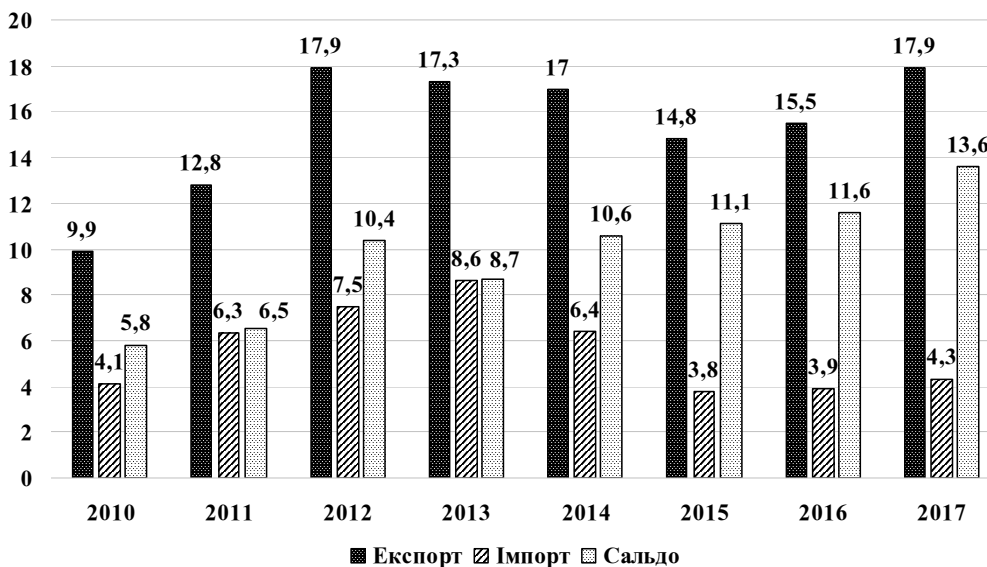

Рис. 4. Динаміка зовнішньої торгівлі між Україною і країнами РСАДПЗ у 2011–2017 рр.

Джерело: Київський міжнародний економічний форум [8].

понад 17 % площі становлять ліси. Проте якими б родючими не були б наші землі, недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив та неконтрольоване зниження рівня ґрунтових вод призводить до ерозії, забруднення та деградації ґрунтів. За останні 20 років все це привело до зниження родючості земель на 3,14 %, що найбільше застмує [7].

Для аграрного сектора України Азія є потенційно вигідним ринком збуту, основними імпортерами є Індія, Китай, Туреччина та країни Перської затоки (рис. 2).

Між країнами-членами РСАДПЗ створено зону вільної торгівлі та тривають заходи щодо повної імплементації митного союзу. Водночас країни-члени входять до Пан-арабської зони вільної торгівлі, що включають Єгипет, Алжир, Ірак, Держава Кувейт, Ліван, Королівство Саудівська Аравія, Королівство Бахрейн, Лівія, Марокко, Оман, Палестина, Катар, Судан, Сирія, Туніс, Об'єднані Арабські Емірати та Ємен. Загалом місткість економік цих країн складає близько 715 млрд доларів США та займає 2,6 млн км² загальної території та близько 50% від квоти ОПЕК щодо видобутку нафти [8].

Для України цей регіон має неабияке значення, що обумовлюється чималим потенціалом для взаємовигідної торгівлі та економічного співробітництва та наявністю транспортно-логістичних морських комунікацій, адже країни Перської затоки в середньому на 90 % залежать від імпорту сільськогосподарської продукції. Нафтобудівний сектор країн Перської затоки добре розвинений у галузях геолого-розвідувальних робіт, видобування, нафтоперероблення та розвитку інфраструктури, а оскільки Україна належить до числа країн з дефіцитним балансом енергоресурсів, технологічне співробітництво з цими країнами відкрило б для нас великі можливості. Лише за 2016 рік оборот зовнішньої торгівлі України з країнами Перської затоки склав 1,5 млрд доларів і склав 1,64 % від загального обороту товарів і послуг України. За даними статистики, експорт товарів і послуг з України становив 1,15 млрд доларів США, а імпорт — 332,2 млн доларів США. На сьогодні цей регіон активно розвивається, збільшується кількість населення, а відповідно росте попит на якісні продукти харчування. Арабські країни Перської затоки вважаються одними із найбільших у світі джерелом вільних капіталів. Це і спричиняє зацікавленість України в залученні до виробничої, валютно-економічної і торговельної діяльності в регіоні [8].

Основними товарами з України до країн Перської затоки є чорні метали (35,2%) і зернові культури (34,7%). Достатня частка поставок до країн-членів РСАДПЗ також становлять жири та олії (13,4%), насіння і плоди олійних культур (3,6%) (рис. 3).

За даними статистики динаміка зовнішньої торгівлі між Україною і країнами Перської затоки за період 2015—2016 років істотно зменшилася на 36,2 %, в порівнянні з минулими роками. Проте спостерігається часткове відновлення товарообороту експорту за перше півріччя 2017 р. Зокрема експорт товарів до Саудівської Аравії за перші пів року зріс на 30,0% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року, а до ОАЕ — на 47,3% (рис. 4).

Співпраця України з країнами Перської затоки має чимало позитивних як внутрішніх, так і зовнішньоекономічних чинників. До внутрішніх відноситься: порівняно близьке розташування країн, щороку населення зростає на 3%, для ввозу сільськогосподарської продукції відсутнє квотування, в порівнянні з ринками ЄС, зацікавленість регіону в оренді земельних ділянок в Україні, наявність великого обсягу вільних капіталів, уряд Королівства Саудівської Аравії відмовився від зрощуваного землеробства у 2008 році, внаслідок чого вирощування пшениці припинилося до 2016 року, безперервне зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції до країн Перської затоки, арабські країни зацікавлені у розвитку вівчарства в Україні та ін. До зовнішніх переваг доречно віднести створення зони вільної торгівлі з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки до 2018 р. на основі постанови Кабінету Міністрів України від 11.12.2014 р., можливість використання потужного потенціалу Лівану, де розташовані офіси компаній, які спеціалізуються виключно на експортних операціях з поставок різноманітної продукції до країн Близького Сходу, Африки, Азії та мають добре напрацьовані комерційні зв'язки з діловими колами цих країн. Звісно, існують і недоліки також співпраці, але переваг набагато більше [6].

До того ж, в історичному аспекті відносини між Україною та арабськими країнами ніколи не були конфліктними, на відміну від країн-метрополій, як-от: Франція, США чи Великобританія.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що Україна від співпраці з країнами Перської затоки отримує багато позитивних резуль-

татів, як-от: диверсифікація структури експорту товарів сільськогосподарського виробництва та розширення експортного потенціалу України. Для формування власних експортних стратегій на ринок Близького Сходу виробникам варто врахувати, що можливі два напрямки експорту товарів до країн Перської затоки. Першим шляхом вважається здійснення реекспорту поставок спеціалізованими компаніями Лівану, а другим шляхом — спільне ведення підприємства з країнами Перської затоки. Як вже було зазначено, Україна має гарні перспективи розвитку експортного потенціалу аграрного сектора економіки завдяки своїм природно-кліматичним і трудовим ресурсів і т.д. Проте існують безліч факторів, що перешкоджають його подальшій реалізації, головні з яких складне політичне становище і корупція. Отже, подальші дії держави в розвитку експортного потенціалу аграрного сектора економіки повинні бути спрямовані на стабілізацію політичної системи та збереження унітарності держави як першочергові.

Література:

1. Абумуфрех М. Зовнішньоекономічні відносини України з країнами Перської затоки: дис. канд. ек. наук: 08.00.02 / Абумуфрех Мурад Махмуд Хасан. — Львів, 2014. — 203 с.
2. Волович О.О. Стратегія активізації співпраці України з державами Перської затоки: аналітична доповідь / О.О. Волович, Ж.Б. Ігошина, В.В. Макух, А.С. Поспелов, Г.В. Шелест; за ред. О.О. Воловича. — Одеса: Фенікс, 2011. — 90 с.
3. Коміренко В.І. Особливості економічного співробітництва між Україною та Саудівською Аравією [Електронний ресурс] / В.І. Коміренко, О.В. Гончаров // Сучасні питання економіки і права. — 2011. — Вип. 1. — С. 34—38. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Sper_2011_1_9.pdf
4. Кундицький О.О. Чинники розвитку підприємств аграрного сектора України / О.О. Кундицький, Н. С. Чопко // Економіка и управление. — 2012. — №6. — С. 54—58.
5. Сайкевич М.І. Експортний потенціал сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / М.І. Сайкевич, О.Д. Сайкевич // Інноваційна економіка. — 2013. — №41. — С. 104—110.
6. Яценко О.М. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації / Яценко О.М., Невзгляд Н.Г., Невзгляд А.Г. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2015. — Вип. 3. — С. 39—48. — Режим доступу: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3\(80\)/uazt_2015_3_6.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3(80)/uazt_2015_3_6.pdf)
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Зовнішньоекономічні відносини України з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forumkyiv.org/uk/analytics/zovnishnoekonomichni-vidnosini-ukrayini-z-radoyu-spivrobitnictva-arabskih-derzhav-perskoji-zatoki>

References:

1. Abumufrekh, M. (2014), "Foreign economic relations of Ukraine with the countries of the Gulf States", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Lviv, Ukraine.
2. Volovych, O. O. Ihoshyna, Zh. B. Makukh, V. V. Pospelyov, A. S. and Shelest, H V. (2011), Stratehiya aktyvizatsiyi spivpratsi Ukrayiny z derzhavamy Perskoyi zatoky: analitychna dopovid [Strategy of activation of cooperation of Ukraine with the states of the Gulf States: analytical report], Feniks, Odesa, Ukraine.
3. Komirenko, V. I. and Honcharov, O.V. (2011), "Features of Economic Cooperation between Ukraine and Saudi Arabia", Suchasni pytannya ekonomiky i prava, vol. 1, pp. 34—38.
4. Kunditskiy, O. O. and Chopko, N. S. (2012), "Factors of development of enterprises of agrarian sector of Ukraine", Ekonomyka i upravlenye, vol. 6, pp. 54—58.
5. Saykevych, M. I. and Saykevych, O. D. (2013), "Export potential of agricultural enterprises", Innovatsiyna ekonomika, vol. 41, pp. 104—110.
6. Yatsenko, O.M. Nevzhlyad, N.H. and Nevzhlyad, A.H (2015), "Development of export potential of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of globalization", Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo, vol. 3, pp. 39—48.
7. State Statistics Service of Ukraine (2018), Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2017. Statystychnyj zbirnyk [Research and innovation activity in Ukraine 2016. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
8. Kyiv International Economic Forum (2017), Zovnishnoekonomichni vidnosyny Ukrayiny z Radoyu spivrobitnytstva arabskykh derzhav Perskoyi zatoky, [Foreign Economic Relations of Ukraine with the Arab Cooperation Council of the Persian Gulf], Kyiv, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 17.12.2018 р.